

gemileri denilen kapudâne, patrona ve ri-yâle kalyonlarında biri yeşil, diğeri kırmızı iki bayrak mevcuttu. Yeşil bayrağın ortasında zülfikar şeklinde kılıç, kırmızı bayrakta bir hilâl ve yıldız bulunurdu. Kapudâne mirî kalyonlar filosunun kumandanı idi. Bindiği gemiye kapudâne-i hümâyün adı verilir. Flamasını sancağın altına asardı ve kaptanlık alâmeti olarak yeşil renkli asâsı vardı. XVIII. yüzyılın sonlarında yıllık salyânesi 4500 kuruştı. Patrona mirî kalyonların ikinci kaptanı idi ve gemisine patrona-i hümâyün denirdi. Rütbesi beylerbeyi veya bazan sancak beyi seviyesindeydi. Mavi renkli asâsı olan patrona flamasını öndeki pruva direğine asardı. XVIII. yüzyıl sonlarında salyânesi 3500 kuruştı. Ri-yâle mirî kalyonların üçüncü kaptanı idi ve bindiği gemiye ri-yâle-i hümâyün adı verilir. Flamasını baştan üçüncü mizana direğine asardı. Salyânesi 3000 kuruştı (Uzunçarşılı, s. 433-434). Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında (1792-1803) kapudâne-i filuka ve filukacılarının rengi mavi, patronanın sarı ve ri-yâlenin beyazdı.

Riyâle ile ilgili tesbit edilebilen erken tarihli kayıtlardan birinde, Kaptanıderyâ Murad Paşa kumandasında 1064'te (1654) Girit'e yardım için hareket eden Osmanlı donanmasında bulunan Trabılgarp filosunun kumandanı Küçük Mehmed Kapudan'ın Venedik donanması ile karşılaştıkları zaman yaptığı savaş planında Venedik kapudânesinin karşısına kendi kapudânesini, patronasına karşı kendi patronasını ve ri-yâlesine karşı kendi ri-yâlesini koyduğu belirtilir (Abdurrahman Abdi Paşa, s. 54-55). Bu durum, Osmanlı donanmasına dahil olan Garp ocakları filosunun rütbeleri içinde ri-yâlenin mevcudiyetini gösterir. Halbuki 1093'te (1682) yeniden oluşturulan mirî kalyon filosunda Mısırlıoğlu İbrâhim Paşa kapudâne olarak Rodos sancak beyliği, Baba Hasan ise patrona olarak Reşid sancak beyliği göreviyle yer alırken daha sonra Mısırlıoğlu, Kıbrıs beylerbeyiliğine ve vezâretle kaptan paşalığa yükseldiğinden onun yerine gelen Baba Hasan'ın vefatı üzerine kapudânelik görevi Kıbrıs beylerbeyi olarak iki tuğla Benefşeli Ali Bey'e, patronalık da bir tuğla Memi kapudâna verilmişti (Silâhdar, II, 254-255). Bu dönemde henüz ri-yâle rütbesi bulunmuyordu. 1100'de (1689) kapudâne olan Memi Reis beylerbeyi ve patrona olan Mezemorta Hüseyin sancak beyi rütbesindeydi (BA, MD, nr. 99, hk. 284). Bu sırada rütbelere arası kademeler tesbit edilirken ri-yâle rütbesi de devreye sokulmuştu. 1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesi'ne göre

re kapudan paşalık makamına kapudâne-i hümâyün kumandanlığından tayin yapılması gerekiyordu. Kapudâne makamına patronalıktan, patrona yerine ri-yâle görevinden tayin yapılması kararlaştırılmıştı. Ri-yâle kadrosu boş ise diğerkalyonların süvarilerinden en liyakatli olanı tayin ediliyordu. Savaşta kapudan paşa büyük kalyona bindiğinden o kalyona başkapudâne denir ve birinci kapudâneye ikinci kapudâne adı verilir (BA, MD, nr. 112, s. 1-6). Kapudâne, patrona ve ri-yâle kaptanları teşrifatta tersane emini ve kethüdâsından sonra yer alıyordu.

Kalyonların büyüklüğüne göre mürettebatları da çoğalıyordu. 1101'de (1690) bir kapudâne 418, 1104'te (1693) 600, 1108'de (1696-97) üç ambarlı bir kapudâne 1001, 1113'te (1701) inşa edilen büyük kapudâne 1500 personele sahipken patrona kalyonunun mevcudu 1101'de (1690) 418, üç yıl sonra 550, ri-yâlenin ise 393 iken 500'e kadar çıkmıştı. XVIII. yüzyılın sonlarında mürettebat sayısı daha da artmıştı. 1189'da (1775) Anka-yı Bahrî kapudânesinde 750, Fethü'l-fettâh patronasında 700 ve Mesûdiye ri-yâlesinde 600 mürettebat bulunuyordu. 1205'te (1791) Mukaddime-i Nusret kapudânesinin mürettebatı 900, Feyz-i Hudâ adlı patrona ile Nüvîd-i Fütûh ri-yâlesi 700'er kişi idi. Kapudâne, patrona ve ri-yâlenin mürettebatı arasında kapudan, gemi ağası, hoca, vekilharç, çavuş, yelkenci, vardiyacı, topçu, aylakçı, saatçi, sandalcı, kalafatçı, marangoz vb. görevliler yanında zaman içinde mürettebatın çoğalması ile farklı görevlilerin gemiye gir-diği görülmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyılda bu gemilerin özel adlar taşıdığı bilinmektedir. Yüzyılın başlarında kapudâne kalyonunun adı Ejder Başlı, Sonkur Kılıçlı, patronanın adı Şîr-i Revân Kılıçlı, Tayyâr-ı Bahrî, ri-yâlenin adı Siyah At Başlı, Yaldızlı Şâhin Kılıçlı olarak verilmişti. Donanmanın bu rütbeleri 1854 yılında bahriyede yapılan düzenleme ile değiştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-55; Silâhdar, *Târîh*, II, 254-255; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 433-435, 525; *Lingua Franca*, s. 145-146, 342-343, 370-371; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*, Ankara 1992, s. 38, 182-186; a.mlf., *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, s. 163, 261, 263, 286, 293, 310, 311, 313, 321; a.mlf., "Kadırgadan Kalyona: 17. Yüzyılın İkinci Yansında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 194, 196, 199; J. Deny, "Riyâle", *Et' (İng.)*, VIII, 564-566.

İDRİS BOSTAN

RİYÂSET

(الرياسة)

Kişiyegüç ve itibar kazandıran, bir tutkuya dönüşmesi halinde ahlâka zarar vereceği düşünölen başkanlık anlamında ahlâk terimi (bk. CÂH).

RİYÂŞÎ

(الرياشي)

Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ferec b. Ali b. Abdillâh er-Riyâşî el-Lugavî (ö. 257/871)

Basra mektebine mensup dil ve edebiyat âlimi.

177 (793) yılında Basra'da doğdu. Babası Cüzâm kabilesinden Riyâş adlı birinin kölesiydi. Basra'da Asmaî, Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî, İbn Sellâm el-Cumahî ve Ebû Osman el-Mâzinî gibi dilcilerden okudu. Diğerkhocaları arasında Ebû Ma'mer Abdullah b. Amr el-Muk'ad, Amr b. Merzûk, Ebû Âsım en-Nâbî ve Muhammed b. Hâlid b. Usme gibi dil ve edebiyat âlimleri bulunmaktadır. Bunlar arasında daha çok Asmaî ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nden istifade etti ve onların kitaplarını ezberledi (İbnü'l-Kiftî, II, 370). Tahsil hayatı ile ilmi ve edebî faaliyetlerinin hemen tamamı Basra'da geçen Riyâşî'den yararlanan ve rivayet edenler arasında İbn Kuteybe, Sükkerî, İbn Ebû'd-Dünyâ, Müberred, İbrâhim Harbî, Sa'leb, Hasan b. Uleyl el-Anezî, Şemir b. Hamdeveyh, İbn Düreyd ve İbn Dürüsteveyh gibi dilciler ve edebiyatçılardır. Resmî bir görev almayan Riyâşî, Mütevekkil-Alellah Ca'fer b. Muhammed devrinde kendisine Basra kadılığı teklif edilmek üzere Sâmerâ'ya çağrıldığında halifeyi bir şiirle övdü ve Basra'da ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü caminin sahipsiz kalacağını ileri sürerek kadılık görevinden affını istedi (a.g.e., a.y.). Sâmerâ'da kaldığı süre içinde (849-851) Riyâşî'den yararlanan Vezir Feth b. Hâkân et-Türkî (el-Fârisî) kendisine büyük ilgi gösterdi ve bol ihsanlarla onu Basra'ya geri gönderdi. 230 (845) yılında Bağdat'a giden Riyâşî hadis âlimi Ebû Yûsuf Ya'kûb, İbn Şeybe ve Ubeydullah İbnü's-Serî'nin yanında kaldı. Başta Sa'leb ile Ahfeş el-Evsat olmak üzere bazı dil ve edebiyat âlimleriyle görüştü ve onlarla münazaralar yaptı. Sa'leb ile yaptığı tartışmalarda gramer ve i'rab konularında zayıf kalmasına rağmen Sa'leb onu lugat, Arap şiiri ve ahbâr alanlarında engin bir deniz olarak nitele-

miştir (Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, s. 47, 48; İbnü'l-Kiftî, II, 372).

Lugat, nahiv, şiir ve ahbâr rivayeti hasasında devrinin en önemli simalarından olan Riyâşî Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî ve Ahfeş el-Evsat'tan sonra Basra dil mektebinin en meşhur temsilcilerinden biridir. Cermî, Ebû Osman el-Mâzinî, Tevvezî ve Ebû Hâtım es-Sicistânî gibi dilcilerle birlikte Basra dil mektebinin altıncı tabakası içinde yer alır. Riyâşî'ye Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okutan hocası Mâzinî'nin eserin yarısına gelince talebesinin onu kendisinden daha iyi anladığını söylemesi, ayrıca Câhiz'in, *Kitâbü'l-Büldân*'ında Basra ricâlerinden söz ederken emsali bulunmayan üç dil âlimi Mâzinî, Riyâşî ve İbrâhim b. Abdurrahman ez-Ziyâdî'nin bu şehirde yetiştiğini belirtmesi (İbnü'l-Kiftî, I, 283) Riyâşî'nin lugat ve nahiv ilmindeki gücünü kanıtlamaktadır. *el-Kitâb*'ın son yarısının genellikle lugat konularını içermesi bakımından Mâzinî bu alanda kendisinden daha yetkili olan Riyâşî'den istifade etmiştir (İbn Mis'ar et-Tenûhî, s. 79). Hadis âlimi Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, Mâzinî'nin i'rabda, Ebû Hâtım es-Sicistânî'nin şiir ve şiir riva-yetinde, Riyâşî'nin bunların hepsinde otorite olduğunu, Basralı dilcilerin ihtilâflı konularda her zaman Riyâşî'ye başvurduklarını ve onun görüşleri doğrultusunda hüküm verdiklerini söyler (İbnü'l-Kiftî, II, 370). Koyu bir Basra mektebi taraftarı olan Riyâşî, Kûfeliler'in dilleri bozuk kişilerden ve bölgelerden dil malzemesi derlediklerini ileri sürerek onları eleştirmiştir. Aynı zamanda sika bir râvi kabul edilen Riyâşî, Basra'da ortaya çıkan Zenci isyanı sırasında kendi camisinde âsiler tarafından öldürüldü.

Riyâşî'den kadîm Arap şiiri, şiirlerdeki gramer, i'rab ve lugat meseleleri, şiirlerin söyleniş vesileleriyle şuarâ ahbârına dair birçok nakil öğrencisi Müberred'in *el-Kâmil*'i ve Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *Mecâlisü'l-ulemâ*'ı gibi eserlerde yer almaktadır. Kaynaklarda kendisine ait bazı dizeler aktarılmıştır. Çok yönlü bir âlim olmasına rağmen Riyâşî'nin lugata dair *Kitâbü'l-Ĥayl*, *Kitâbü'l-İbil* ve *Kitâbü Ma'htelefet esmâ'ühû min kelâmi'l-Ârab* olmak üzere sadece üç eserinin adına rastlanmaktadır. Bunlardan ilk ikisinin VII. (XIII.) yüzyılda Halep Kütüphanesi'nde mevcut olduğu kaydedilmekle birlikte (Sezgin, VIII, 97) hiçbirini günümüze kadar gelmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâfi), Beyrut 1406/1986, I, 6, 54, 61, 106, 125, 154; ay-

rıca bk. tür.yer.; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-ulemâ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 6, 8, 14, 47, 48, 56, 65, 134, 139, 184, 256; Sîrâfî, *Ahbârü'n-naĥviyyine'l-Başriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Cezayir 1936, s. 89; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-naĥviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1392/1973, s. 97-99; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 262-276; İbn Mis'ar et-Tenûhî, *Târîĥu'l-ulemâ'i'n-naĥviyyîn* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv), Cize 1412/1992, s. 75-79; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ* (nşr. İbrâhim es-Sâmerâî), Zerkâ 1985, s. 152-154; Hatîb, *Târîĥu Bağdâd*, XII, 138-140; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebeâ*, Beyrut 1400/1980, XII, 44-46; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 248, 283; II, 367-374; Brockelmann, *GAL*, I, 108; *Suppl.*, I, 168; Sezgin, *GAS*, VIII, 96-97.

MEHMET YAVUZ

RİYAZET

(bk. SPOR).

RİYAZET

(الرياضة)

Nefis terbiyesi anlamında
bir tasavvuf terimi.

Sözlükte “yabani bir hayvanı evcilleştirmek, serkeş atı eğitmek; egzersiz yapmak” gibi mânalara gelen *riyâzet* kelimesi tasavvuf terimi olarak nefsi eğitmek için onu birtakım tabii ve meşrû arzularından mahrum etmeyi ifade eder. İslâm'da nefsin haramlardan uzak tutulması emredilmiş, mekruh olan hususlardan sakınılması tavsiye edilmiştir. Süfîler, sâlikin nefsinin mubah olan hazılardan da mahrum ederek nefis üzerinde hâkimiyet kurması gerektiğine inanırlar. Riyâzet “nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırmak, bunları etkisiz hale getirmek, nefsi aklın ve dinin tesbit ettiği sınırlar içinde tutmak” şeklinde de tanımlanmıştır. Bu anlamda riyâzet zühd, mücahede, müca-dele, tahallî, nefis tezkiyesi ve tasfiyesi gibi tasavvuf terimleriyle yakın anlamlıdır. Tasavvufta, Hakk'ın emrine uymak ve aklı selfinin gösterdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı olan nefisle (Yûsuf 12/53) mücadele halinde bulunmak, ona muhalefet etmek esastır. Nefsin yeme içme ve cinsel arzularını, mal mülk, makam mevki, şan şöhrat gibi dünyevî talep ve tutkularını denetim altında tutmak için yemeyi içmeyi, uyumayı, konuşmayı azaltarak zaruret ve ihtiyaç haliyle sınırlamak, diğer taraftan nefsi zor işlere koşmak, nefsin hileleri karşısında uyanık olmak riyâzetin esasını teşkil eder.

Nefis terbiyesinin şekli sâlikin yetenek ve hallerine göre değişir. Bu sebeple süfîler,

riyâzetin bilgili ve samimi bir rehberin denetiminde gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuşlardır. Gazzâlî bu yoldaki rehberin durumunu tabiilerle mukayese etmiş, hastanın hekim gözetiminde ilaç alması gerektiği gibi riyâzetin de bu işin erbabının kontrolünde yapılması gerektiğini söylemiştir (*İhyâ*, III, 59). Usulsüz yapılan ağır riyâzetler kâmil insan olmayı temin etmediği gibi beden ve ruh sağlığının, akfî dengenin bozulmasına, bâtil inançlara sapılmasına sebep olabilir (*a.g.e.*, III, 19; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 31).

Gazzâlî'ye göre riyâzet dört türdür: Az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanların eziyetlerine katlanmak. Az yemek şehveti öldürür, az uyumak iradeyi saflaştırır, az konuşmak tehlikelerden korur, eziyetlere katlanmak amaca ulaştırır. Zira cefaya tahammül ve eziyetlere sabretmekten daha zor bir şey yoktur (*İhyâ*, I, 17, 71). Riyâzet ehlinin haline ve maksadına göre de riyâzetin çeşitli şekilleri vardır. Halk (avam) düzgün bir ahlâka sahip olmak, ihlâsla ibadet etmek, davranışında dürüst olmak, özel kişiler (havas) kendilerini tamamıyla Hakk'a vermek, daha özel kişiler ise (havâssü'l-havâs) mâsivâ ile olan ilgilerini kesip Hak'la dâimî beraberlik sağlamak için riyâzet yaparlar (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 511).

Hakikat bilgisine ulaşmanın iki temel şartından birinin sağlam irade, diğerinin riyâzet olduğunu söyleyen İbn Sînâ'ya göre riyâzetin üç amacı vardır. Birincisi Hakk'ın dışındaki şeyleri tercih etmeyi tamamıyla terketmektir; bu riyâzete gerçek zühd yardım eder. İkincisi, kötülükleri emreden nefsin (nefs-i emmâre) hoşnutluk kazanmış ve tatmin bulmuş nefse (nefs-i mutmainne) boyun eğmesini sağlamaktır; böylece nefsânî ve dünyevî vehimlerden uzaklaşarak ilâhî olanla bağlantılı vehim ve hayallere yükselmek mümkün olur. Bu riyâzet aşamasına ibadetler yardım eder. Riyâzetin üçüncü amacı sırrın latifleştirilmesidir. Bu riyâzete mûsiki ve güzel sözler yardımcı olur ve buna ancak aşk ile ulaşılabilir. İbn Sînâ'ya göre riyâzetin bu üç hedefi gerçekleştikten sonra sâlik önce fenâ, ardından bekâ hallerine erip Hakk'ı devamlı şekilde müşâhede eder (*el-İşârât*, s. 185-186).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî edep, talep ve ilim olmak üzere üç türlü riyâzette bahseder. Edep riyâzeti nefsin tabiatından çıkmak ve ondan kurtulmaktır. Fakat riyâzetle nefsin tabiatından kurtulmak ve varlığını ortadan kaldırıp başka bir tabiat ikâ-